

Renata Seweryn

Turystyka polskich seniorów na tle wybranych krajów Europy Zachodniej

Ekonomiczne Problemy Usług nr 72, 627-641

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

dr RENATA SEWERYN
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

TURYSTYKA POLSKICH SENIORÓW NA TLE WYBRANYCH KRAJÓW EUROPY ZACHODNIEJ

Streszczenie

Współcześnie występujące zmiany demograficzne pozwalają prognozować, że liczba osób w starszych kategoriach wiekowych gwałtownie się zwiększy. Seniorzy będą zdrowsi i będą dysponować wyższym dochodem do dyspozycji niż dotychczas. Wielu z nich skorzysta z wcześniejszych emerytur. W związku z tym wzrastać będzie też liczba bardziej doświadczonych turystów w starszym wieku. Celem artykułu jest porównanie stopnia uczestnictwa w turystyce seniorów w Polsce i wysoko rozwiniętych krajach Starego Kontynentu na początku XXI wieku. Wyjaśniono przyczyny i określono skutki starzenia się społeczeństwa europejskiego. Ukazano seniorów jako konsumentów na rynku turystycznym, identyfikując ekonomiczne i społeczno-kulturowe determinanty tej konsumpcji. Na koniec przeanalizowano wielkość ruchu turystycznego osób starszych w Polsce, zestawiając ją z turystyką seniorów w wybranych państwach Europy Zachodniej.

Wstęp

Początek XXI wieku to okres burzliwych przemian w życiu społeczno-gospodarczym wielu krajów świata. Jednymi z istotniejszych są przekształcenia w strukturze demograficznej społeczeństw, tj. wydłużenie życia człowieka (m.in. dzięki poprawie ogólnych warunków życia i znacznemu rozwojowi lecznictwa) oraz spadek przyrostu naturalnego (m.in. w wyniku zmiany modelu rodziny). Skutkują one wzrostem udziału osób w podeszłym wieku w ogólnej liczbie ludności. Grupa ta stanowi nowy segment potencjalnych konsumentów na rynku turystycznym, tym bardziej że rozbudowane systemy emerytalne oraz osiągnięcia w dziedzinie medycyny sprawiają, że są to najbogatsi i najzdrowsi seniorzy w dotychczasowej historii.

Celem niniejszego studium teoretyczno-empirycznego jest porównanie stopnia uczestnictwa w turystyce osób starszych w Polsce i w dziewięciu wybranych¹ wysoko rozwiniętych krajach Europy Zachodniej na początku XXI wieku.

¹ Wybór krajów podyktowany był m.in. dostępnością informacji na ich temat (nie wszystkie państwa europejskie przesyłają do Eurostatu stosowne dane statystyczne).

Seniorzy w strukturze demograficznej wysokorozwiniętych społeczeństw europejskich i Polski

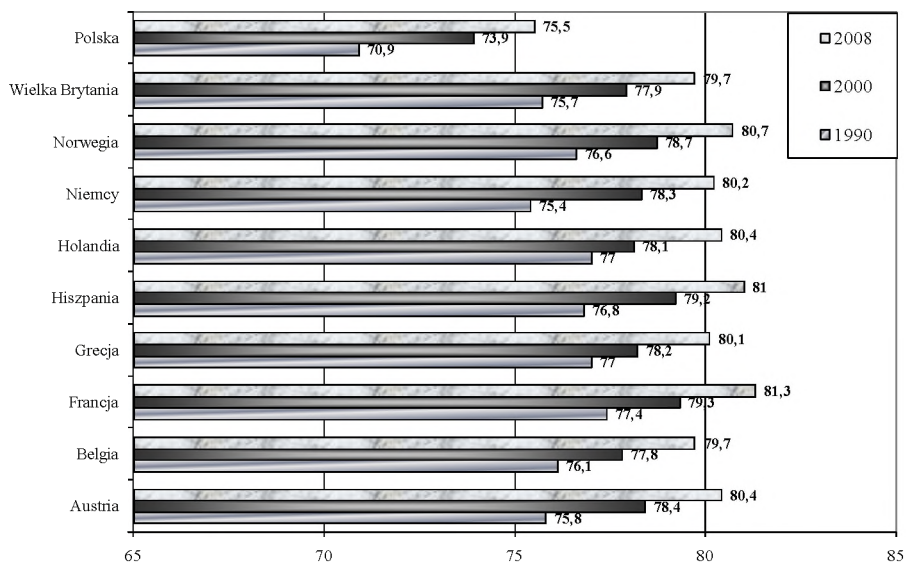
Powszechnym procesem demograficznym we współczesnej Europie jest starzenie się społeczeństwa, czyli wzrost odsetka osób starszych w jego strukturze². Podstawowymi przyczynami tego zjawiska są przemiany w sferze rozrodczości i umieralności. Z jednej strony, pod wpływem trendów społeczno-kulturowych, osłabieniu uległa obecnie instytucja małżeństwa, przez co wrasta liczba rozwodów i związków nieformalnych. Tym samym decyzja o posiadaniu dzieci jest odwlekana w czasie, a część par całkowicie rezygnuje z posiadania potomstwa. Efektem jest spadek współczynnika dzietności poniżej wielkości minimalnej. I tak np. w Polsce na każdą kobietę w wieku rozrodczym powinno przypadać 2,1 dziecka, gdy tymczasem średnia wynosi tylko 1,27³. Z drugiej strony, poprawa ogólnych warunków życia oraz znaczny rozwój medycyny wydłużyły przeciętny czas życia ludzkiego (liczonego współczynnikiem umieralności, czyli liczbą zgonów występujących w populacji w relacji do ogólnej liczby mieszkańców)⁴. Do roku 1990 wielkość ta wzrastała na świecie średnio o 6 lat, ale w latach 90. w Europie nastąpiła stagnacja, a w Afryce odnotowano nawet spadek. Ten ostatni spowodowany był przez HIV/AIDS i dopiero zwiększenie dostępności terapii antywirusowej zmniejszyło rozprzestrzenianie się epidemii (i umieralności), dzięki czemu od 2004 r. przeciętna długość życia ponownie zaczęła wzrastać. W Europie natomiast zastój wynikał głównie z niekorzystnych trendów w zakresie umieralności w krajach byłego Związku Radzieckiego⁵, gdyż w państwach zachodniej części Starego Kontynentu długość życia ludzkiego ciągle wzrastała. O ile zatem w latach 90. XX wieku zakładano, że noworodek, który przyszedł na świat w dziewięciu (wybranych do empirycznej weryfikacji omawianych tendencji) krajach Europy Zachodniej ma przed sobą ok. 76 lat życia, to na przełomie wieków było to już ponad 78 lat, a w 2008 r. okres ten wydłużył się do ponad 80 lat. Szczegółowe dane na ten temat (także dla Polski) zaprezentowano na rysunku 1.

² P. Szukalski, *Polscy seniorzy w przyszłości*, w: *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa. Diagnoza i program działania*, Kancelaria PAN, Warszawa 2008, s. 33.

³ M. Januszewska, *Wyzwania turystyki zdrowotnej w świetle przemian demograficznych w Polsce*, w: *Turystyka i sport dla wszystkich. W promocii zdrowego trybu życia*, red. W.W. Gaworecki, Z. Mroczyński, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Gdańsk 2008, s. 104.

⁴ J. Wrona, *Geografia ludności świata i Polski. Podstawowe procesy ruchu naturalnego oraz cechy demograficzne, ekonomiczne i społeczno-kulturowe populacji ludzkich*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków 2009, s. 49.

⁵ *Global Situation and Trends, Report of World Health Organization*, www.who.int/gho/mortality_burden_disease/life_tables/situation_trends_life_expectancy/en/index.html (16.02.2011).

Rys. 1. Przeciętne trwanie życia człowieka w wybranych krajach Europy Zachodniej i w Polsce na przełomie XX i XXI w. (w latach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Life Expectancy*, World Health Organization, www.who.int/research/en (16.02.2011).

Zwiększeniu uległo również przeciętne dalsze trwanie życia, tj. liczba dni, jaką osoba w danym wieku przeżyje w warunkach aktualnej umieralności⁶. Wart podkreślenia jest zwłaszcza istotny przyrost liczby lat dalszego życia wśród osób starszych (powyżej 65 lat). W analizowanych krajach Europy Zachodniej wzrósł on o 15,09%, tj. ze średniej na poziomie 16,87 lat do średniej na poziomie 19,41 lat (tab. 1). Tendencja ta pozwala spodziewać się w przyszłości dalszego wydłużania się tego okresu, a zatem także wydłużania fazy starości. Nie sposób nie zauważyć ponadto faktu, że wraz z wiekiem przyrost liczby lat dalszego życia jest coraz większy. W badanych państwach dla osób w wieku 45 lat było to bowiem zwiększenie tylko o 9,20% (o 1/3 mniej niż dla seniorów), a dla młodzieży w wieku 15 lat – jeszcze niższe, tj. jedynie o 5,69% (o kolejną 1/3 mniej).

Wskaźniki długości i przeciętnego dalszego trwania życia przyjmują dla Polski wartości niższe niż dla wysoko rozwiniętych krajów zachodniej Europy, co świadczy o słabszym rozwoju gospodarczym i cywilizacyjnym naszego kraju. Niemniej jednak również u nas obserwuje się tendencję, że wraz z wiekiem tempo przyrostu liczby lat dalszego życia jest coraz bardziej dynamiczne. O ile bowiem dla młodzieży w wieku 15 lat w badanym okresie przyrost wynosił tylko 6,54%, to dla osób

⁶ G. Orzechowska, *Aktualne problemy gerontologii społecznej*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Olsztyn 1999, s. 87.

w wieku 45 lat było to już 10,85%, a dla seniorów (powyżej 65 lat) aż 17,93%. Na dodatek, dzięki wyższemu tempu przyrostu okresu dalszego życia wśród osób starszych w Polsce niż w wysoko rozwiniętych krajach Starego Kontynentu (o 2,84%), dystans Polaków do Europy jest w tej grupie demograficznej najmniejszy.

Tabela 1

Przeciętne dalsze trwanie życia człowieka w wybranych krajach Europy Zachodniej i w Polsce na przełomie XX i XXI w. (w latach)

Rok	Austria	Belgia	Francja	Grecja	Hiszpania	Holandia	Niemcy	Norwegia	Wielka Brytania	Polska
Dla osób w wieku 15 lat										
1990	61,6	62,0	63,2	62,9	62,7	62,8	61,2	62,4	61,6	57,4
2000	64,0	63,4	64,8	63,8	64,8	63,7	63,8	64,1	63,5	59,7
2008	65,9	65,1	66,7	65,5	66,4	65,9	65,6	66,0	65,2	61,1
Dla osób w wieku 45 lat										
1990	33,1	33,5	35,0	34,2	34,4	33,9	32,7	33,7	32,8	29,5
2000	35,3	34,8	36,3	35,0	36,1	34,7	35,0	35,5	34,7	31,4
2008	36,8	36,3	37,8	36,6	37,4	36,6	36,4	37,0	36,3	32,7
Dla osób w wieku 65 lat										
1990	16,5	16,7	18,5	16,8	17,4	16,9	16,2	16,7	16,1	14,5
2000	18,2	17,8	19,5	17,5	18,8	17,4	18,0	18,0	17,5	15,8
2008	19,4	19,1	20,8	19,0	19,9	19,1	19,2	19,3	18,9	17,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Life Expectancy*, World Health Organization, www.who.int/research/en (16.02.2011).

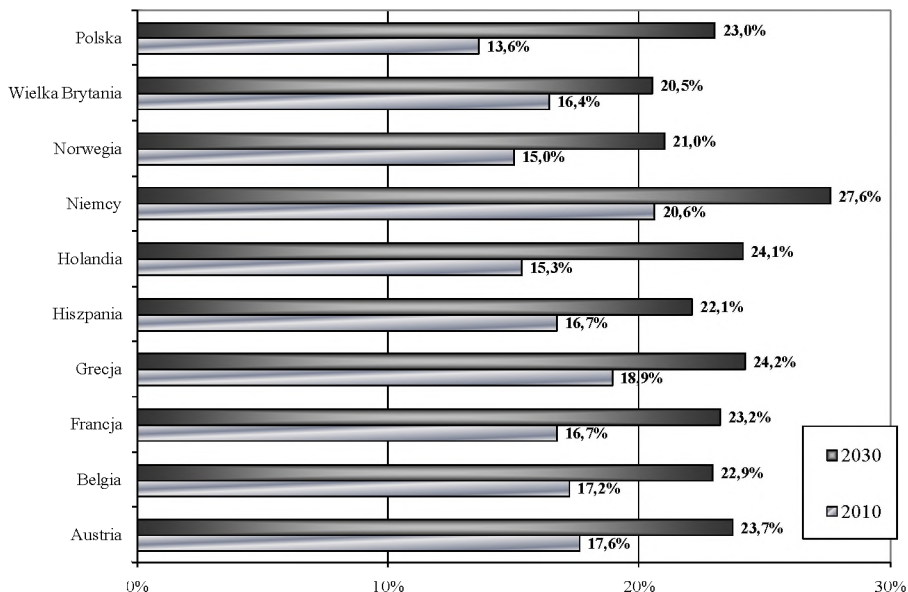
Z ekonomicznego punktu widzenia populację można podzielić na trzy części⁷: osoby w wieku przedprodukcyjnym (0–17 lat), produkcyjnym (od 18 do 59 lat dla kobiet i 64 dla mężczyzn), poprodukcyjnym (powyżej 59 lat dla kobiet i 64 dla mężczyzn). W zależności od relacji liczebnej tych grup do siebie wyróżnia się kraje młodości, dojrzałości i starości demograficznej. Większość wysoko rozwiniętych państw Europy Zachodniej to niestety społeczności starości demograficznej. Obserwuje się w nich bowiem rosnący trend, jeśli chodzi o procentowy udział osób w wieku poprodukcyjnym. Obecnie seniorzy stanowią tam ok. 20% populacji, a do 2050 r. ich udział wzrośnie przypuszczalnie do 1/3⁸. Najstarszymi krajami europejskimi są: Włochy, Niemcy, Grecja, Szwecja i Bułgaria⁹. Szczegółowe dane doty-

⁷ J. Wrona, *Geografia ludności świata i Polski...*, s. 75.

⁸ J. Śniadek, *Konsumpcja turystyczna polskich seniorów na tle globalnych tendencji w turystyce*, „Gerontologia Polska” 2007, nr 1–2, s. 21.

⁹ P. Szukalski, *Polscy seniorzy w przyszłości...*, s. 39.

czące aktualnego odsetka seniorów w populacji analizowanych państw zachodniej Europy i Polski wraz z prognozą na rok 2030 zilustrowano na rysunku 2.

Rys. 2. Odsetek osób starszych w ogólnej liczbie ludności wybranych krajów Europy Zachodniej i Polski w 2010 r. i prognoza na 2030 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Giannakouris, *Population and Social Conditions*, „Statistics in Focus” 2010, No. 1, Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-10-001/EN/KS-SF-10-001-EN.PDF (16.02.2011).

Średnia udziału osób starszych w badanych krajach wynosi obecnie 17,16%, a do 2030 r. przewiduje się jej przyrost do poziomu 23,26%. Łatwo zauważyć ponadto, że Niemcy i Grecja pozostaną krajami najstarszymi, a dołączy do nich jeszcze Holandia. Na niewiele niższym poziomie będzie kształtował się w przyszłości udział osób starszych także w Polsce (23%), przewyższając w tym względzie odsetek w niektórych państwach wysoko rozwiniętych, w tym m.in. w Wielkiej Brytanii, Norwegii, Hiszpanii i Belgii. Będzie to efektem nie tylko redukcji umieralności, ale także wchodzenia w wiek starszy roczników powojennego wyżu demograficznego. Przewiduje się, że do roku 2030 grupa osób po 74. roku życia zwiększy się w naszym kraju niemal dwukrotnie¹⁰.

Starzenie się społeczeństw o takiej intensywności jest często powodem alarmu ze strony demografów, ponieważ implikuje to konieczność m.in. planowania i organizowania pomocy społecznej, zabezpieczającej potrzeby seniorów. Z perspektywy ekonomicznej konieczne jest zwłaszcza znalezienie źródeł pokrycia wydat-

¹⁰ P. Szukalski, *Polscy seniorzy w przyszłości...*, s. 43–44.

ków na emerytury i inne świadczenia dla coraz większej grupy osób, przy jednoczesnym zmniejszaniu liczby płatników składek ubezpieczeniowych¹¹, tj. ludności w wieku produkcyjnym. Dzięki lepszemu zdrowiu i wyższemu wykształceniu przyszłych seniorów brak ten będzie jednak można częściowo zrekomensować przez ich aktywizację zawodową. Już w tej chwili niektóre kraje (m.in. Niemcy czy Hiszpania) wydłużają okres pracy lub wprowadzają specjalne programy wspierające zatrudnienie osób w wieku emerytalnym¹².

Z punktu widzenia turystyki proces starzenia się społeczeństwa wpływa na ukształtowanie się nowego segmentu konsumentów, segmentu o specyficznych potrzebach, stanowiącego rzeczywisty rynek zbytu i mającego perspektywy rozwoju w przyszłości.

Determinanty aktywności turystycznej osób starszych

Z dotychczasowych rozważań wynika, że liczba ludności w wieku starszym będzie się zwiększać. Przewiduje się jednocześnie, że turystyka będzie jednym z tych biznesów, które najbardziej skorzystają na tym trendzie¹³.

W okresie późnej dorosłości, określanej jako faza inwolucji czy też starzenia się, część osób, zgodnie z teorią wycofania, rezygnuje z uprawiania turystyki. Pozostali zachowują jednak swój dotychczasowy tryb życia i pozostają aktywni turystycznie (jest to powszechne w bogatych społeczeństwach Europy, a także Ameryki Północnej i Azji)¹⁴. Wybór jednej z tych dwóch postaw determinuje szereg różnych czynników, zarówno ekonomicznych, jak i kulturowych, społecznych czy zdrowotnych.

Ekonomiczną determinantą podróży turystycznych seniorów jest przede wszystkim ich sytuacja finansowa. Posiadanie stałego dochodu w postaci emerytury (a niekiedy jeszcze innych świadczeń związanych z niepełnosprawnością, jak renty i zasiłki, czy wynagrodzenia za pracę zawodową) oraz niewielka liczba osób w gospodarstwie domowym sprawiają, że osobom starszym w mniejszym stopniu zagraża ubóstwo niż np. rodzinom wychowującym dzieci. Z chwilą przejścia na emeryturę zmniejsza się jednak wysokość uzyskiwanych środków finansowych, podczas gdy potrzeby pozostają z reguły (jeszcze przynajmniej przez pewien czas) te same. Trzeba ponadto podkreślić fakt, że osoby starsze nie tylko mają niższe dochody niż w wieku produkcyjnym, ale i wyższe koszty utrzymania. Cechuje je

¹¹ A. Rajkiewicz, *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa*, w: *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa...*, s. 17.

¹² J. Łoboda, *Niektóre uwarunkowania społeczne i dylematy współczesności a turystyka uzdrowiskowa*, w: *Turystyka uzdrowiskowa w gospodarce regionu i kraju*, red. T. Iwanek, Wyd. Wyższej Szkoły Zarządzania Edukacją, Wrocław 2006, s. 14.

¹³ W. Alejski, *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, Albis, Kraków 1999, s. 194.

¹⁴ Szerzej: W. Alejski, *Determinanty i zróżnicowanie społeczne aktywności turystycznej*, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Kraków 2009, s. 223–229.

bowiem wysoka samodzielność mieszkaniowa, przez co stałe wydatki jedno- lub dwuosobowego gospodarstwa domowego w przeliczeniu na jednego członka są wyższe niż w przypadku rodzin wielodzietnych. Sytuację materialną pogarszają jeszcze, wynikające z postępującej starości, zwiększające się sumy ponoszone na usługi medyczne¹⁵. Stąd też znaczna część seniorów dysponuje znacznie niższym stopniem zamożności niż inne grupy gospodarstw domowych¹⁶. Na dodatek, w razie trudności materialnych, seniorzy, ze względu na swój wiek, a tym samym problem ze znalezieniem zatrudnienia czy uzyskaniem kredytu, mają niewielkie możliwości poprawy sytuacji. Stąd też pojawia się u nich często poczucie niepewności finansowej¹⁷.

W analizowanych krajach Europy Zachodniej w latach 2006–2008 średnia emerytura uległa minimalnemu ograniczeniu – o 0,05% (średnia dla wszystkich krajów Unii Europejskiej wykazała śladowy, ale przyrost – o 0,07%). Olbrzymi spadek odnotowano w Wielkiej Brytanii (o 29,74%), ale zmniejszenie zaobserwowano także w Niemczech (o 1,35%). Wzrost dotyczył natomiast głównie Grecji (o 8,22%) i Norwegii (o 6,24%). Szczegółowe dane w tym zakresie zaprezentowano na rysunku 3.

Na tle badanych krajów sytuacja finansowa polskich seniorów wygląda dramatycznie. Ich dochody są ok. czterokrotnie niższe niż średnia. Jedynym pozytywnym akcentem jest fakt, że obserwowalny jest wzrost przeciętnej emerytury (w badanym okresie o 15,70%), a przez to powolne, ale sukcesywne zmniejszanie się dystansu Polski do krajów wysoko rozwiniętych (w 2006 r. świadczenia polskich emerytów stanowiły 25,40% średniej dla analizowanych krajów, a w 2008 r. było to już 29,40%).

Pomimo ograniczonych dochodów osoby w wieku starszym uczestniczą w turystyce. Przykładem są zwłaszcza Niemcy generujące największy popyt turystów-seniorów na świecie¹⁸. Aktywność turystyczna determinowana jest bowiem nie tylko przez kryteria ekonomiczne, ale także przez szereg innych czynników. Z badań CBOS wynika np., że istotna zależność zachodzi między aktywnością turystyczną a wykształceniem¹⁹ – im jest ono wyższe, tym silniejsza potrzeba wyjazdu turystycznego.

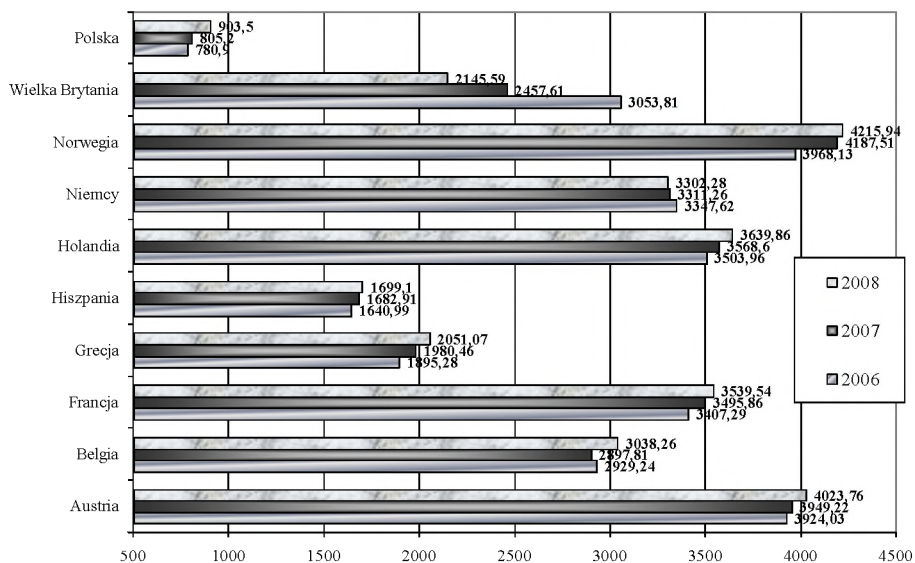
¹⁵ B. Balcerzak-Paradowska, *Warunki życiowe i mieszkaniowe osób starszych*, w: *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa...*, s. 171 i 181.

¹⁶ Szczegółowe dane dla Polski na ten temat prezentuje m.in. raport z badania EU-SILC 2007 i 2008: *Dochody i warunki życia ludności Polski*, GUS, Warszawa 2009, s. 77 i 123.

¹⁷ B. Balcerzak-Paradowska, *Warunki życiowe i mieszkaniowe...*, s. 170.

¹⁸ M. Awedyk, *Wiek turysty jako czynnik rozwoju pozaeuropejskiej turystyki poznawczej*, w: *Turystyka i rekreacja szansą rozwoju aktywności społecznej*, red. M. Grzywacz, Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Rzeszów 2008, s. 12.

¹⁹ W. Alejski, *Zróżnicowanie społeczne aktywności turystycznej a kwestia wykluczenia społecznego w świetle badań na wyjazdami wypoczynkowymi Polaków*, w: *Turystyka i sport...*, s. 65.

Rys. 3. Średnia wysokość emerytur w wybranych krajach Europy Zachodniej i w Polsce w latach 2006–2008²⁰ (w euro)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Pensions*, Eurostat, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=spr_exp_pens&lang=en (16.02.2011).

Obecna tendencja polegająca na wzroście udziału osób z wyższym wykształceniem wśród seniorów pozytywnie wpływa na ich uczestnictwo w ruchu turystycznym. Innym ważnym czynnikiem jest czas wolny. Dzięki wydłużeniu życia i jednocześnie skróceniu czasu pracy (w tym wcześniejszym emeryturom) osoby starsze tworzą grupę dysponującą znacznym budżetem czasu wolnego. Na dodatek posiadają one dużą swobodę jego wykorzystania, także w okresach posezonowych, kiedy ceny wielu produktów turystycznych kształtują się na zdecydowanie niższym poziomie. Wydaje się, że w ten sposób rekompensowany jest, przynajmniej w pewnym zakresie, niższy ich dochód. Bezsprzeczne jest także duże znaczenie stylu życia seniorów. Coraz częściej (szczególnie w państwach zachodnioeuropejskich) osoby starsze dążą do zacieśniania kontaktów rodzinnych, nawiązywania nowych znajomości, a nawet przyjaźni (w związku z samotnością²¹), cenią sobie aktywność fizyczną, mają zainteresowania kulturalne, dużą wagę przywiązują do aspektów

²⁰ Dane za kolejne lata w momencie pisania artykułu nie były dostępne.

²¹ Szerzej m.in.: E. Erazmus, *Rekreacja i turystyka – remedium na starość*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1998, nr 2, s. 147; P. Szukalski, *Polscy seniorzy w przyszłości...*, s. 57.

zdrowotnych i ekologicznych²². Wszystko to sprawia, że przez długie lata po przekroczeniu wieku emerytalnego odczuwają one potrzebę uprawiania turystyki. Nie sposób pominąć również wzrastającej w jesieni życia aktywności religijnej. Pomaga ona m.in. zaakcentować procesy starzenia i przystosować się do nowej sytuacji, co przejawia się poprzez wzrost częstotliwości uczestnictwa w obrzędach²³. Od wieków jednym z motywów podejmowania podróży była religia; nic zatem dziwnego, że rosnące potrzeby duchowe seniorów wiążą się niejednokrotnie z wyjazdem turystycznym, nawet kosztem ograniczania wydatków w innych dziedzinach. Podobne zachowanie odnosi się do podróży o motywach zdrowotnych – jeśli osobie w podeszłym wieku (a tym samym często schorowanej, o ograniczonej sprawności wielu narządów i układów) lekarz zaleci wyjazd, to stara się ona wszelkimi sposobami go zrealizować. Konsumpcja turystyczna osób starszych zależy na dodatek nie tylko od ich poglądów czy zaleceń lekarskich. Przykładem może być kontakt z wnukami, które pomagają dziadkom zrozumieć zachodzące współcześnie zmiany cywilizacyjne, techniczne i kulturowe, otwierając ich tym samym na świat i wzbudzając chęć podróżowania po nim.

Aktywność turystyczna seniorów determinowana jest ponadto przez czynniki w skali makro. Chodzi tutaj o politykę społeczną i finansową państwa²⁴, w postaci chociażby ulg dla emerytów (podatkowych, w środkach komunikacji) czy różnego rodzaju dofinansowań (w tym m.in. turystyka socjalna czy wspieranie organizacji społecznych propagujących turystykę wśród osób starszych). Czynnikiem pozytywnym jest też z pewnością liberalizacja formalności granicznych (zniesienie wiz, ułatwienia dewizowe, celne i paszportowe, w tym m.in. integracja europejska i jednolita waluta). Ludziom starszym niejednokrotnie jest bowiem trudno załatwić wszystkie czynności urzędowe, uzyskać stosowne dokumenty czy po prostu wypełnić określone formularze. Kluczowy jest również poziom bezpieczeństwa – ograniczenie zagrożenia chorobami, konfliktami zbrojnymi, atakami terrorystycznymi w miejscach recepcji turystycznej. Nie sposób nie wspomnieć ponadto o rozwoju transportu, który nie tylko uprzystępniał podróże, ale także uczynił je krótszymi i wygodniejszymi, na co osoby starsze, ze względu na choroby narządów ruchu, kręgosłupa, krążenia, przemiany materii itd.²⁵, zwracają szczególną uwagę.

²² A. Schröder, T. Widmann, *Demographic Change and Its Impact on the Travel Industry: Oldies – Nothing but Goldies?*, w: *Trends and Issues in Global Tourism 2007*, red. R. Conrady, M. Buck, Springer, Heidelberg 2007, s. 9.

²³ G. Orzechowska, *Aktualne problemy gerontologii społecznej...*, s. 29.

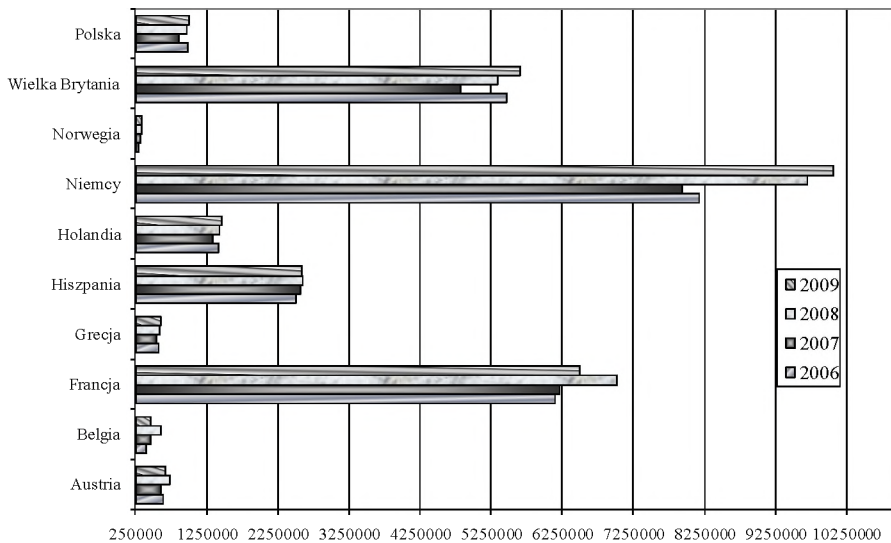
²⁴ E. Erasmus, *Rekreacja i turystyka...*, s. 142.

²⁵ Szerzej na temat zmian w organizmie w związku z biologicznym starzeniem się człowieka m.in.: W. Sidorowicz, *Starość a sprawność*, Sport i Turystyka, Warszawa 1974, s. 53–57; H. Szwarc, T. Wolańska, T. Łobożewicz, *Rekreacja i turystyka ludzi w starszym wieku*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1988, s. 23–25.

Reasumując, decyzja o uczestnictwie seniorów w turystyce jest determinowana wieloma czynnikami. Tych ostatnich nie należy traktować jako kryteria alternatywne, ale jako komplementarne – dopiero ich odpowiednia kombinacja wzbudza potrzebę i pozwala wyjechać w celach turystycznych.

Tendencje w ruchu turystycznym seniorów z wybranych państw Europy Zachodniej i Polski

Uczestnictwo seniorów w turystyce odzwierciedlane jest bezpośrednio w liczbie osób po 64. roku życia wyjeżdżających poza miejsce stałego zamieszkania w celach turystycznych (poznawczych, wypoczynkowych, zdrowotnych czy religijnych). Dane w tym zakresie dla dziewięciu wysoko rozwiniętych krajów Europy Zachodniej i Polski przedstawiono na rysunku 4.

Rys. 4. Liczba osób powyżej 64. roku życia z wybranych krajów Europy Zachodniej i z Polski uczestniczących w długoterminowych wyjazdach turystycznych (4 dni i dłużej)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Number of Tourists (Persons Participating in Tourism) – by age*, Eurostat, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=tour_dem_toage&lang=en (16.02.2011).

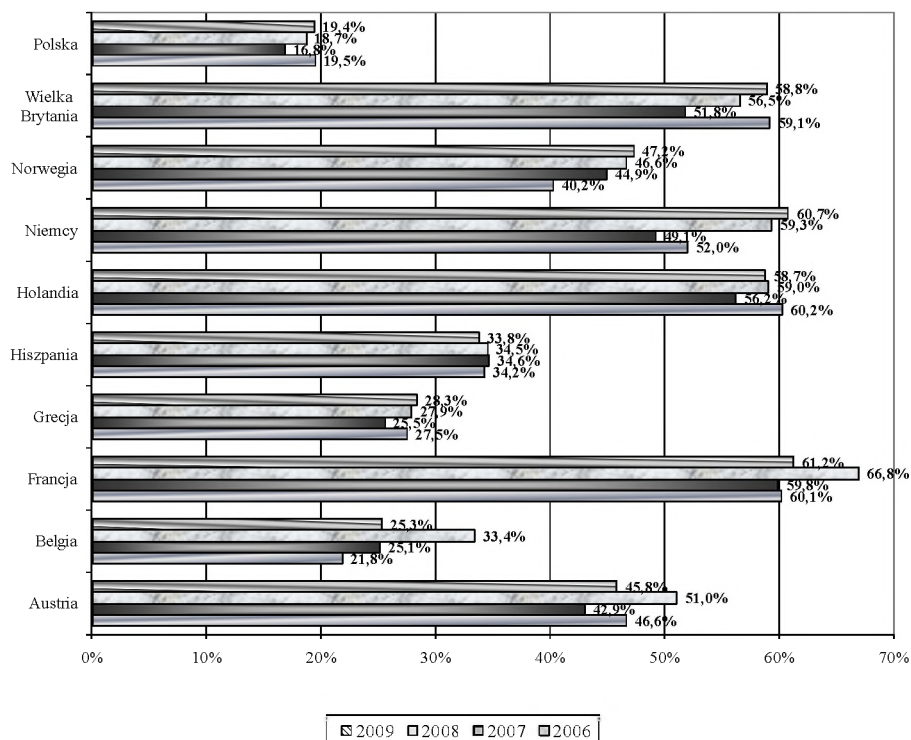
Jak już wcześniej wspomniano, krajem generującym największą liczbę turystów seniorów są Niemcy (od 32 do ponad 35% starszych osób podróżujących z analizowanej dziewiątki), aczkolwiek niewiele mniej tego typu turystów pochodzi z Francji (23–25%) i Wielkiej Brytanii (od 19 do ponad 21%). Liczba uczestniczących w turystyce osób starszych w Polsce nie należy do najniższych (3–4%) – mniejsze wielkości ruch ten przyjmuje w Norwegii (ok. 1%), Belgii, Grecji i Austrii (po ok. 2%). Trzeba jednak zauważyć, że w naszym kraju rozwój ruchu turystycz-

nego osób starszych w badanym okresie okazał się najmniejszy – przyrost tylko 0,91%, podczas gdy średnia dla dziewięciu analizowanych państw Europy Zachodniej wynosiła 9,73% (w Niemczech zanotowano wzrost o 23,05%, w Norwegii – o 21,25%, w Belgii – o 17,73%).

Bardziej poprawne dane można uzyskać obliczając procent turystów wśród seniorów w poszczególnych krajach. W tym przypadku (rys. 5) prym wiodą już nie Niemcy, ale Francja z ponad 60% udziałem (co wynika m.in. z najdłuższego przeciętnego trwania życia jej mieszkańców – por. rys. 1). Niemcy dopiero w 2009 r. zbliżyły się tej wielkości (60,73%), aczkolwiek we Francji i tak była ona wyższa (61,18%). Relatywnie wysoki odsetek osób starszych uczestniczących w turystyce charakteryzuje także Holandię (56–60%) i Wielką Brytanię (52–59%).

Trzeba zauważyć, że w połowie badanych społeczności w analizowanym okresie odnotowano spadki udziału podróżujących wśród seniorów. Były one jednak tylko minimalne – największy w Holandii (o 1,50 pkt %), a ponadto w Austrii (o 0,81 pkt %), Hiszpanii (o 0,46 pkt %) i Wielkiej Brytanii (o 0,25 pkt %). Z drugiej strony zaobserwowane w pozostałych państwach wzrosty też były niewielkie – w granicach 1–3 pkt %. Wyjątkiem okazały się wspomniane już Niemcy (przyrost o 8,77 pkt %) oraz Norwegia (przyrost o 7,00 pkt %). Ten ostatni kraj wyróżniał się ponadto jeszcze pod innym względem – miał w nim miejsce sukcesywny (z roku na rok) wzrost odsetka seniorów podejmujących aktywność turystyczną. Sprzyjają temu głównie tradycje tego narodu w zakresie uprawiania turystyki do późnej starości.

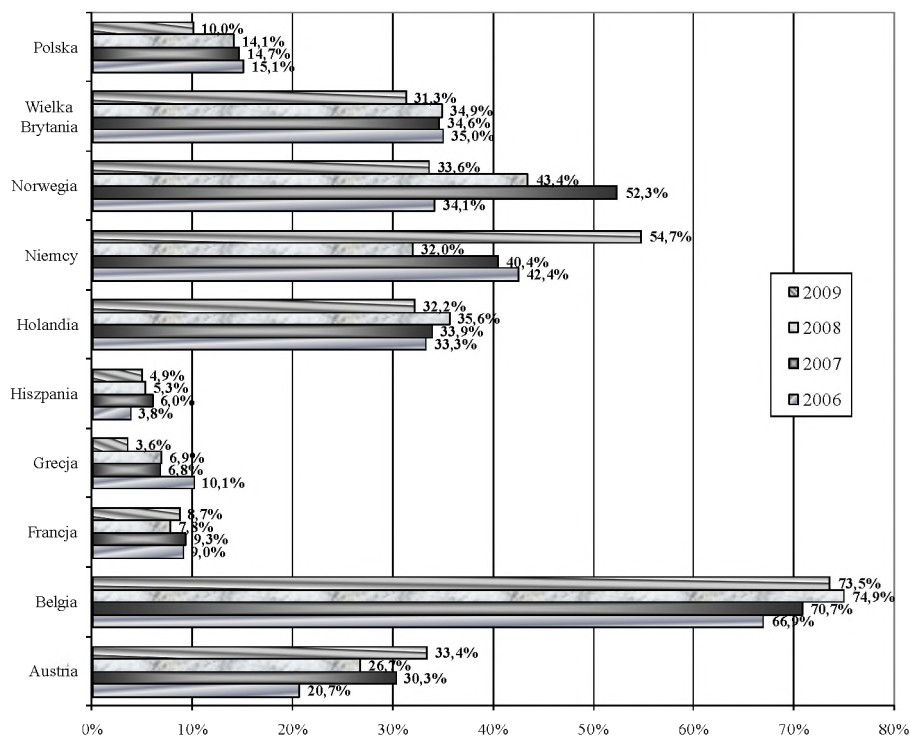
Sytuacja Polski na tle wysoko rozwiniętych państw europejskich odnośnie uczestnictwa seniorów w ruchu turystycznym wygląda niekorzystnie – ich udział wynosi zaledwie 16–19% w porównaniu ze średnią dla badanych krajów na poziomie 43–48%, czyli jest ok. 2,5 razy mniejszy (mimo że, jak wcześniej wskazano, grupa osób starszych w naszym kraju jest relatywnie liczna). Co więcej, nie odnotowano w tym zakresie w analizowanym czasie żadnego wzrostu – wprost przeciwnie, odsetek polskich seniorów wyjeżdżających w celach turystycznych zmniejszył się o 0,09 pkt %. Świadczy to o mniej skutecznej w naszym kraju polityce finansowej i socjalnej oraz z pewnością o niższym poziomie polskiej opieki zdrowotnej, co skutkuje faktem, że wielu seniorów nie jest w stanie uczestniczyć w turystyce ze względu na finanse lub choroby.

Rys. 5. Odsetek turystów w grupie seniorów w wybranych krajach Europy Zachodniej i w Polsce w latach 2006–2009

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Population on 1 January by age*, Eurostat, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjan&lang=en oraz *Number of tourists (persons participating in tourism) – by age*, Eurostat, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=tour_dem_toage&lang=en.

Warto ponadto poddać analizie odsetek europejskich turystów seniorów wyjeżdżających za granicę (rys. 6). Zaskakujące, że w tym ujęciu dominuje Belgia – aż 2/3–3/4 starszych turystów z tego kraju uczestniczy w ruchu zagranicznym. Wydaje się, że fakt ten można byłoby tłumaczyć małą powierzchnią tego państwa, a tym samym niewielkimi możliwościami uprawiania turystyki krajowej, ale Holandia posiada bardzo porównywalny obszar, a udział jej turystów seniorów podróżujących za granicę jest już zdecydowanie mniejszy (ok. 1/3). Wyższym odsetkiem charakteryzują się natomiast kraje zajmujące duże terytoria, jak Niemcy (32–55%) czy Norwegia (34–52%).

Rys. 6. Odsetek turystów seniorów z wybranych krajów Europy Zachodniej i Polski uczestniczących w turystyce zagranicznej w latach 2006–2009

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Number of tourists (persons participating in tourism) – by age*, Eurostat, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=tour_dem_toage&lang=en.

Sytuacja naszego kraju w tym aspekcie okazuje się nie najgorsza – 10–15% osób starszych z Polski podejmuje zagraniczną aktywność turystyczną. Jest to więcej niż np. w Hiszpanii (4–6%), Francji (8–9%) czy Grecji (4–10%). Trzeba jednak pamiętać, że te ostatnie państwa posiadają bogate walory turystyczne, które skłaniają turystów seniorów do pozostania w kraju. Nie sposób nie zauważyć ponadto, że uczestnictwo osób starszych z Polski w turystyce zagranicznej uległo w analizowanym okresie zmniejszeniu (o 5,06%), podczas gdy średnie tempo przyrostu dla badanych państw było dodatnie (o 2,27%, na co złożył się przede wszystkim wysoki przyrost w Austrii i Niemczech – odpowiednio o 12,73% i 12,25%).

Zakończenie

Przeprowadzone rozważania i analizy udowodniły, że współcześni Europejczycy seniorzy są grupą bardzo liczną (także w Polsce), ale jednocześnie heterogeniczną pod względem konsumpcji turystycznej. Ich uczestnictwo w podróżach determinuje

bowiem szereg czynników, spośród których kryteria ekonomiczne powszechnie uważa się za najistotniejsze. Interesująca poznawczo wydaje się zatem próba weryfikacji tej hipotezy. W tym celu stworzono cztery listy rankingowe badanych krajów – pod względem wysokości średniej emerytury, liczby turystów seniorów, ich odsetka w grupie osób starszych oraz ich udziału w turystyce zagranicznej. Pozwalają one jednocześnie wskazać miejsce Polski wśród wysoko rozwiniętych państw Starego Kontynentu. Uzyskane wyniki zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2
Ranking badanych krajów ze względu na dochody seniorów i ich uczestnictwo w turystyce w 2008 r.

	Wysokość emerytury	Liczba turystów seniorów	Odsetek turystów wśród seniorów	Odsetek turystów seniorów wyjeżdżających za granicę
Austria	2	7	5	6
Belgia	6	8	8	1
Francja	4	2	1	8
Grecja	8	9	9	9
Hiszpania	9	4	7	10
Holandia	3	5	3	3
Niemcy	5	1	2	5
Norwegia	1	10	6	2
Polska	10	6	10	7
Wielka Brytania	7	3	4	4

Źródło: opracowanie własne.

Jak łatwo zauważyć, kraje o najwyższych świadczeniach emerytalnych wcale nie charakteryzują się najliczniejszą grupą turystów seniorów. Norwegia jest w tym względzie dopiero na ostatnim miejscu w hierarchii, Austria na siódmym, a Holandia na piątym. Dominującą pozycję przyjmują natomiast Niemcy (dopiero piąte w ujęciu ekonomicznym) i Francja (czwarta). Również odsetek turystów wśród seniorów jest największy w państwach plasujących się na dalszych miejscach w aspekcie dochodów (Francja – czwarte, Niemcy – piąte). Jeśli chodzi o uczestnictwo osób starszych w turystyce zagranicznej, to wyraźnie w Belgii, Austrii, Francji i Wielkiej Brytanii także nie wynika ono z kwestii finansowych (w odróżnieniu od Norwegii, Holandii i Niemiec). Podobnie w Polsce, charakteryzującej się najniższymi świadczeniami emerytalnymi w porównaniu z państwami Europy Zachodniej, uprawianie turystyki nie jest uzależnione tylko i wyłącznie od kwestii finansowych. Z uwagi na liczbę turystów seniorów kraj nasz plasuje się bowiem już na szóstym miejscu, a pod względem odsetka osób starszych wyjeżdżających za granicę – na siódmym. Tylko w aspekcie udziału turystów wśród seniorów widoczna jest w Polsce ewidentna dominacja czynników ekonomicznych.

TOURISM OF POLISH SENIORS ON THE BACKGROUND OF SELECTED COUNTRIES OF WESTERN EUROPE

Summary

Contemporary demographic changes, which are occurring, allow predicting that the number of people in the older age categories will increase rapidly. Seniors will be healthier and they will have a higher disposable income than ever before. Many of them will benefit from early retirement. Therefore the number of more experienced tourists in old age will also increase. The purpose of the paper is to compare the level of participation in tourism of seniors in Poland and highly-developed countries of the Old Continent in the early the 21st century. The causes and the effects of the ageing of European society were specified. The senior citizens were shown as the consumers in the tourist market. The economic and social-cultural determinants of that consumption were identified. At the end, the volume of tourist traffic of elderly persons in Poland was analyzed, comparing it with the tourism of seniors in nine selected countries of Western Europe.